

„JERTEK MAGYARORSZÁGRA!”

SZKA_210_04

BETELEPÍTŐK ÉS
BETELEPÜLŐK
A XIII. SZÁZADI
MAGYARORSZÁGON

A modul szerzője:
Erdei Erika

SZOCIÁLIS, ÉLETVITELI
ÉS KÖRNYEZETI KOMPETENCIÁK

10. ÉVFOLYAM

MODULVÁZLAT

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
I. RÁHANGOLÁS, A FELDOLGOZÁS ELŐKÉSZÍTÉSE					
I/a Tatárok Magyarországon					
A	A tanár tatár harcosokat ábrázoló képeket vetít, és a diákok korábbi ismereteik alapján felelevenítik a keleti lovas nomád harcmodorról tanultakat. 5 perc	Meglévő ismeretek előhívása Szóbeli kommunikáció	Frontális munka – vetítés és irányított beszélgetés	P1 (Kivetíthető képek)	
I/b A pusztulás mértéke					
A	A diákok 3-4 fős csoportokat alkotnak. Minden csoport megkapja a hat részből álló D1 sorozatot, amit szétosztanak egymás között. Saját szövegében mindenki megjelöli azokat a részeket, amelyek segítségével képet kapunk a pusztítás helyszíneiről és mértékéről. A térségeket a D2 melléklet segítségével azonosítják. A D3 vaktérképes feladatlapon ezután megjelölik az érintett térségeket. A lap hátoldalán pedig összegzik azokat az információkat, amiket a pusztulás mértékéről megtudtak. A szóvivők – egy-egy állítást megfogalmazva – ismertetik a csoportjuk előtt kirajzolódó képet. 10 perc	A tatár pusztítás mértékének áttekintése történeti források adatai alapján Szövegértés Adatkiemelés Együttműködés Tájékozódás a térben	Egyéni szövegértelmezés Csoportmunka – mozaik Frontális munka – csoportos szóforgó	D1 (Források) D2 (Térképvázlat) D3 (Feladatlap)	

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
II. ÚJ TARTALOM FELDOLGOZÁSA					
II/a Betelepítők és betelepülők					
A	A diákok közösen összefoglalják, hogy miért volt szükség arra, hogy a XIII. század közepén telepeseket (hospeseket) hívjanak az országba. Megbeszélik azt is, hogy az ebben az időben Magyarországon megtelepedő két legnagyobb népcsoport a kunoké és a jászoké volt. Felidéznek olyan településneveket, amelyen e népek neveit őrzik. 10 perc	Új ismeretek kapcsolása a meglévőkhöz Összefüggéslátás Szóbeli kommunikáció	Frontális munka – irányított beszélgetés		P2 (Háttér-információk)
II/b „Jertek Magyarországra!”					
A	Mindenki húz egyet a D4 kártyák közül, és az azonos lapot húzók csoportot alkotnak. A feladat az, hogy a kártyán lévő magyar szereplők nevében fogalmazzanak egy telepeseket toborzó felhívást a kunok (K) vagy a jászok (J) számára. Ebben ki kell emelniük mindazt, ami a D5 szövegek ismeretében vonzó lehet a letelepülők számára. És olyan kiváltságokat kell felajánlaniuk, amiket abban a korban valóban kaptak a hospesek. A felhívást egy plakát formájában készítik el. A kész lapok kikerülnek az osztály falára, és mindenki megnézi a többiek munkáját. 15 perc	Új ismeretek alkalmazása kreatív feladat keretében Szövegértés Együttműködés Empátia Kreativitás	Csoportmunka – közös felhívás készítése Frontális munka – tárlatlátogatás	D4 (Kártyák) D5 (Szövegek) A/3-as méretű rajzlapok Színes filctollak Zsírkréták Ragasztógyurma	

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
III. AZ ÚJ TARTALOM ÖSSZEFOGLALÁSA, ELLENŐRZÉS ÉS ÉRTÉKELÉS					
III/a Értékelés					
A	Az osztály két részre oszlik. Egyik fele a jászokat, a másik pedig a kunokat képviseli. Ebből a nézőpontból véleményt mondanak az elkészült plakátokról – jelezve, hogy ebben a formában, ezzel a tartalommal elég vonzó-e számukra az invitálás. 8 perc	Az elkészült munkák szerephelyzetben való értékelése Empátia Véleményalkotás	Frontális munka – a kész plakátok értékelése szóforgóval	Az elkészült felhívások	
III/b Jó lesz itt!					
A	Minden tanuló megkapja a D6 feladatlapot, amelyről az egyik témát kiválasztva, fogalmazást írnak egy-egy elképzelt telepés nevében. 2 perc	Egy korabeli élethelyzet megidézése Írásbeli szövegalkotás	Frontális munka – tanári közlés Egyéni fogalmazásírás	D6 (Választható témák)	

TANÁRI SEGÉDLETEK

P1 Kivetíthető képek

A tatár harcosokról

A festménysorozat lelőhelye az interneten:
www.newmastersgallery.com/ArtistsT/tseng.htm

P1 Szócikkek

A tatár harcosokról

Hospes: (latin: „vendég”), idegenből jött, Magyarországon letelepedő személy neve, a feudális korban. A fogalom tartalma időről időre változott. A korai Árpád-korban a hospes paraszti telepest vagy kézművest, kereskedőt, papot, lovagot egyaránt jelenthetett.

A X–XI. században főként német lovagok érkeztek, bár elszórta már ekkor is betelepültek termelő és kereskedő bősörmények (muzulmánok), besenyők, különféle szláv csoportok. A XII. századtól fontossá vált a nyugati (német, vallon) parasztok és városiak, majd a vlachok és szlávok betelepítése. Az uralkodókat a betelepítésekben gyakran a határvédő katonai szempontok vezették. A hospesek adózási kiváltságokat élveztek.

Könyves Kálmán király (ur. 1095–1116) a szabad hospeseket csak pénzadóra, 8 dénár fizetésére kötelezte. A XII–XIV. századokban sok telepes magával hozta azt az előjogot, hogy nem személye, hanem a jobbágytelek után adózhatott – pénzben vagy terményben – szabadon költözhetett, és nem tartozott a földesúri bíraskodás alá.

E hospesek a hazai egységes jobbágyság formálódásának erjesztői lettek. A XIII. században már nemcsak az idegeneket, hanem azokat a hazai parasztokat is hospesnek nevezték, akik szabad költözési joggal élve földesurat cseréltek, és elnyerték a külföldiek adókedvezményeit.

A XVIII. században főként a német tartományokból behozott telepeket nevezték hospeseknek. Szabad költözési joguk volt, többévi adómentességük is, csak haszonbérleti díjat fizettek, szabadabb jelleggel béreltek házat, irtást, szőlőket. Nevük kiterjedt a hasonló feltételek szerint dolgozó, régen ott élő társaikra is.

Kunok: görögül KOMANOS, latinul CUMANUS, török nomád nép, amely a délorosz sztyeppeket a XI. század közepétől uraló kipcak törzsszövetség nyugati ágaként a 1237. évi mongol invázió elől menekült Magyarországra, és ott telepedett le. A népvét a török qū („fakó, sápadt”) szóra vezetik vissza.

A magyar források már a XI. században emlegetnek olyan portyázó betöréseket, amelyeket kunok hajtottak végre: I. (Szent) László király például 1091-ben nagy győzelmet aratott az Erdélybe behatoló kunok felett. A tudósok többsége azonban úgy véli, hogy a „kun” népvét a korai magyar krónikák általában minden keleti nomád népre használták, és ekkor még moldvai és havasalföldi úzokat és besenyőket értettek rajta. A kunokkal a magyarok először feltehetően a XII. század folyamán kerültek kapcsolatba, amikor a magyar királyok északkeleti irányú hódító törekvéseivel szemben

az orosz fejedelmek többször is a kunok segítségéhez folyamodtak. A nyugati és magyar latin nyelvű források ekkoriban a Fekete-tengertől északra és nyugatra elterülő vidékeket a Volgától egészen az Al-Dunáig Kunországgként (Cumania) emlegették. A kunok sztyeppei uralmát a mongolok rendítették meg, amikor 1223-ban a Kalka folyónál legyőzték a kunok és az orosz fejedelmek szövetséges haderejét. A kunok jelentős része a Dnyeszter nyugati oldalára menekült, így a moldvai és havasalföldi kunok száma megszaporodott. Bortz (Barsz) és Membrok kun vezérek 15 000 emberükkel együtt nem sokkal ezután, 1227-ben megkeresztelkedtek, és elfogadták a magyar király fennhatóságát.

A kunok első püspökségét 1229-ben alapították Moldvában Milkó székhellyel, és Béla magyar herceg (a leendő IV. Béla király) a „kunok királya” címet is felvette. 1239-ben, az újabb mongol támadást követően az időközben trónra lépett Béla menedékjogot adott a kun nép és fejedelme, Kötönszámára. Közvetlenül azonban Magyarország 1241–42-es mongol megszállása előtt az idegenekkel szemben gyanakvó magyarok Kötönyt megölték; a kunok ideiglenesen elhagyták Magyarországot, amíg IV. Béla 1245-ben ismét be nem fogadta őket. Béla fia, a leendő V. István király kun hercegnőt vett feleségül; fiuk, IV. (Kun) László király uralkodása alatt (1272–90) a magyar politikában fontos szerepet játszottak a kunok.

A kunok nemzetségek szerint telepedtek le az Alföld különböző területein, Fejér megyétől egészen a Temes folyó vidékéig. Kun László 1279. évi kun privilégiumai szerint hét nemzetségre osztottak, amelyek a XIV. század folyamán a kunok feudalizálódásával, letelepült életmódra való áttérésével és megkeresztelkedésével párhuzamosan jogilag autonóm területi szervezetekké, az ún. kun székeké alakultak. A hat kun szék, melyek élén kapitányok álltak, a jász székével együtt alkottak egy kerületet, amely közvetlenül a nádor, illetve az őt helyettesítő főkapitány hatásköre alá tartozott.

A kun székek közül kettő a török hódoltság időszakában elpusztult, és a többi is nagy pusztítást szenvedett. A kunok csak két vidéken maradtak meg nagyobb számban: a Duna–Tisza közén és a Tiszántúlon a Köröstől északra. Ezt a két területet a XVI. század végétől kezdték Kiskunságnak, illetve Nagykunságnak, közigazgatási egységüket pedig a jászokkal együtt hármás vagy jászkun kerületnek nevezni.

A török kori pusztítások és az ennek következtében kibontakozott népmozgások következtében a kunok etnikai és nyelvi elkülönülése a XVII. századra megszűnt, de jogi kiváltságaikhoz továbbra is ragaszkodtak. A török kiűzése után a Habsburgok érvénytelennek nyilvánították a kunok kiváltságait, és 1702-ben a jászkun kerületet eladták a Német Lovagrendnek, de 1745-ben a jászkunok megváltották magukat, és visszanyerték kiváltságaik java részét. Jogi különállásuk csak 1876-ban szűnt meg, amikor beolvadtak az egységes megyerendszerbe.

A kun nép legfontosabb nyelvi és művelődéstörténeti emléke a ma Velencében őrzött *Codex Cumanicus*, amely egy latin–perzsa–kun szógyűjteményt, valamint kun nyelvre fordított keresztény egyházi szövegeket tartalmaz. A szógyűjteményt eredetileg feltehetően olaszok készítették 1294 körül valahol a Krím-félszigeten, míg a kun szövegeket német kezek jegyezték le a XIV. század közepe táján Dél-Oroszországban. A szóanyagból világosan kiderül, hogy a kunok egy török nyelvjárást beszéltek, alapvetően nomád nagylattartással foglalkoztak, és törzsi-nemzetségi szervezetben, sátor-táborokban éltek.

Jászok: eredeti nevén ÁSZI, az indoiráni nyelvcsaládhoz tartozó, Észak-Írán területéről származó nomád nép. Legkorábbi ismert települési területük a mai Kazahsztán déli része volt. Az i. sz. I. században vándoroltak Európába. Magyarországra a XIII. század-

ban, a kunokkal együtt érkeztek, és a Duna–Tisza közének északi részén telepedtek le. A következő évszázadokban fokozatosan elmagyarosodtak, IV. (Kun) László a kunokkal együtt kollektív nemességet adományozott nekik, és lakóhelyükből a Kis- és Nagykunsággal együtt kialakította a közvetlenül a király alá tartozó, saját igazgatószolgálatú Jászkun (vagy Hármás) kerületet.

Jászság: természeti-történeti tájegység a Duna–Tisza közén, a Mátra-alja és a Tisza-meder között, a Zagyva alsó folyása mellett. A Zagyva 90–100 m-es szintben fekvő homokos-kavicsos törmelékű vidéke felszínét termékeny lösz borítja, évi csapadékátlagja nem éri el az 500 mm-t. Vízpótlását a Tisza kiskörei vízlépcsőjétől idevezetett csatornák biztosítják. A főként mezőgazdasági hasznosítású táj központja a Zagyva–Tarna összefolyásának közelében települt Jászberény.

A Jászság névadói a Kárpát-medencébe a XIII. században a kunokkal érkező és idetelepített jászok. A vidék a török hódoltság alatt (XVI–XVII. sz.) elnéptelenedett. A török uralom végén a kerületben mindössze 2 város és 14 falu maradt lakottan, a visszatelepüléssel azonban, amelyben máshonnan valók is nagy számban vettek részt, a Jászkunság gyorsan újranépesült. 1702-ben eladták a Német Lovagrendnek, de 1714-ben a magyar országgyűlés az adásvételt zálogügyletnek minősítette. 1745-ben a jászkunok félmillió forintért megváltották magukat. Ez volt a jászkun redempció, amelynek összegét a módosabb gazdák adták össze. Ezután Mária Terézia visszaállí-

totta a Jászkun kerület autonómiáját. 1876-ban azonban beolvasztották a vármegyei közigazgatásba; a Jászságból, a Nagykunságból és a Hevestől elcsatolt Külső-Szolnokból megalakult Jász-Nagykun-Szolnok vármegye (ma megye), ahová a táj ma is tartozik.

A jászok az alföldi nagyállattartó kultúra hordozói voltak. Településeik közepén zsúfolódtak a lakóházak, amelyeket kívül az ólaskertek gyűrűje övezett. Később a gazdasági udvarok még kijebb települtek, és a határt tanyák százai népesítették be. A jómódú gazdáknak több tanyájuk is volt, ez sokáig lehetővé tette a nagycsaládok együttmaradását. A családfő a belső, a házas fiúk a tanyasi házban laktak, együtt gazdálkodtak, és az egyes tanyák más-más állat tartására szakosodtak. A jász városok híresek voltak lóvásáraitól, ahol a délebbi vidékek lovai mellett a helyi mesterek kovácstermékei és kocsi-ai is elkelték.

A Jászság legnagyobb városa, Jászberény, a Jászkun (Hármás) kerület egykori székhelye, szultáni védelem alatt vészelte át a háborús időket, majd a XVIII. században a megyeszékhelyeknek megfelelő rangú település lett. A XIX. század végi stagnálás után az 1950-es évektől ismét dinamikusan fejlődött. A Jászságnak az autonómia idején kiváltságolt települései (Jászapáti, Jászárokszállás, Jászladány, Jászkisér, Jászdózsa, Jászjákóhalma, Jászsalsószentgyörgy, Jászfelsőszentgyörgy, Jásztelek) a XVIII. században mind mezővárosi rangra emelkedtek, de a XIX. században csak Jászberény tartotta meg jogállását, és csupán az 1980-as évek végétől lett ismét város Jászapáti, Jászárokszállás és Jászfényszaru.